

درس دوازدهم: حسن تعلیل، حس آمیزی، اسلوب معادله

❖ حسن تعلیل

در لغت به معنای دلیل و برهان نیکو آوردن است و در اصطلاح ادبی آن است که دلیلی هنری (شاعرانه) و غیرواقعی برای امری بیاورند؛ به گونه ای که بتواند مخاطب را اقناع کند و خیال انگیز باشد.

به بیت زیر توجه کنید:

به سرو گفت کسی میوه ای نمی آری؟ جواب داد که آزادگان تهی دست اند (سعدی)

سعدی دلیلی هنری و لطیف برای میوه ندادن سرو بیان کرده است. این دلیل غیرواقعی و ادعایی است و زیبایی آفرینی بیت از همین علت سازی خیالی است.

نمونه دیگر:

تویی بهانه آن ابرها که می گریند بیا که صاف شود این هوای بارانی (قصرامین پور)

در این بیت شاعر دلیل بارش ابرها را فراق امام زمان بیان کرده است. این دلیل شاعرانه بر زیبایی کلام افزوده است.

مثال های دیگر:

نرگس همی رکوع کند در میان باغ زیرا که کرد فاخته بر سرو مؤذنی (منوچهری)

باران همه بر جای عرق می چکد از ابر پیداست که از دست کریم تو حیا کرد (قائمی شیرازی)

رسم بدعهدی ایام چو دید ابر بهار گریه اش بر سمن و سنبل و نسرين آمد (حافظ)

از آن مرد دانا دهان دوخته است که بیند که شمع از زبان سوخته است (سعدی)

هنگام سپیده دم خروس سحری دانی که چرا همی کند نوحه گری؟

یعنی که نمودند در آیینۀ صبح از عمر شبی گذشت و تو بی خبری (خیام)

❖ حس آمیزی

آمیختن دو یا چند حس در کلام، چنانکه ذهن را به کنجکاو و دارد و با ایجاد موسیقی معنوی، بر تأثیر و زیبایی سخن بیفزاید. حس آمیزی گاه آمیختگی حواس با امور ذهنی و انتزاعی است.

سپهد پرستنده را گفت گرم سخن های شیرین به آوای نرم (فردوسی)

شاعر در این بیت در سه حس آمیزی زیبا به ترتیب: حس شنوایی و لامسه را در ترکیب «گفت گرم» شنوایی و چشایی را در ترکیب «سخن های شیرین» و شنوایی و لامسه را در ترکیب «آوای نرم» با هم آورده است که این تعامل حواس با یکدیگر موجب زیبایی آفرینی شده است. یا در بیت:

بر لب کوه جنون خندۀ شیرین بهار نقش زخمی است که از تیشه فرهاد شکفت (نصرت‌الله مردانی)

در ترکیب «خندۀ شیرین» دو حس شنوایی و چشایی در هم آمیخته اند.

مثال های دیگر:

با من بیا به خیابان / تا بشنوی بوی زمستانی که در باغ رخنه کرده است. (سلمان هراتی)

آسمان فریبی آبی رنگ شد. (دکتر شریعتی)

از صدای سخن عشق ندیدم خو شتر یادگاری که در این گنبد دوآر بماند (حافظ)

افسوس موها، نگاه ها به عبث / عطر لغات شاعر را تاریک می کنند. (شاملو)